

Hørings svar fra tankesmien Liberi — juni 2013

Om endringer i straffeloven 1902 og straffeloven 2005 (personforfølgelse, voldtekt og andre seksuelle overgrep, formidling av prostitusjon, forberedelse til tvangsekteskap, foreldelsesregler mv.)

3. Personforfølgelse («stalking»)

3.5 Forslag om et nytt straffebud som rammer personforfølgelse

Liberi støtter justisdepartementet i et nytt straffebud som rammer fredskrenkelse og personforfølgelse. Vi foretrekker følgende lovtekster:

§ 266 Fredskrenkelse

Den som ved skremmende eller plagsom opptreden, herunder forfølgelse av en annen person, eller annen hensynsløs atferd krenker en annens fred, straffes med bot eller fengsel inntil 2 år.

§ 266 a Grov fredskrenkelse

Grov krenkelse av en annens fred straffes med bot eller fengsel inntil 4 år. Ved avgjørelsen av om krenkelsen av en annens fred er grov skal det legges vekt på atferdens samlede omfang og varighet og om atferden er egnet til å fremkalle alvorlig frykt for liv, helse eller sikkerhet.

Vi ber for øvrig departementet om å vurdere «Personforfølgelse og fredskrenkelse» eller «Personforfølgelse og annen fredskrenkelse» som tittel på straffebudet for å fremheve det alvorligste ved innholdet, nemlig det å trakassere eller plage en *person*. Kun «fredskrenkelse» som tittel fremstår nærmest som en FN-kunngjøring overfor en krigshissende stat.

Videre er vi positive til at departementet konsekvent bruker betegnelsen «(person)forfølgelse» fremfor «stalking».

4. Utforming av gjerningsbeskrivelsen i voldtektsbestemmelsen

4.6. Bør gjerningsbeskrivelsen i voldtektsbestemmelsen endres?

Liberi har forståelse for at justisdepartementet tar anmodningene fra FNs kvinnediskrimineringskomité om å droppe kravet til vold eller trusler til etterretning, men vi er kommet til at samtykke-formulering i den norske voldtektsbestemmelsen ikke bør innføres (ennå). Begrunnelsen gir departementet selv, på side 33 i høringsnotatet:

I tråd med tidligere vurderinger av spørsmålet, mener departementet at en slik regulering vil kunne føre til økt fokus på og bevisføring om fornærmedes opptreden, herunder uttrykk for motstand, som vil kunne svekke vernet mot voldtekt eller gjøre prosessen mer belastende for fornærmede.

Departementet faller likevel ned på at manglende samtykke kan innføres i gjerningsbeskrivelsen dersom det ikke gjøres til «det eneste eller det sentrale vilkåret for straffansvar». Liberi oppfatter at departementet slik forsøker seg på et kompromiss ved å «gjemme bort» ordlyden om manglende samtykke i en ny bokstav d. Dersom det skal være noe poeng i å innføre dette punktet overhodet, må gjerningsbeskrivelsens innhold kunne stå på egne ben og løftes frem i konkrete straffesaker. Men da er vi tilbake til departementets ovennevnte bekymringer om økt på fornærmedes opptreden.

For det annet kan vi ikke se at departementet foreslår noen definisjon av samtykke eller beskriver utførlig hvordan et gyldig seksuelt samtykke skal oppnås. Kreves det verbal enighet, eller er kroppsspråk tilstrekkelig? For det tredje gir departementet heller ingen eksempler på tilfeller i denne såkalte restkategorien som ikke allerede er dekket av straffelovens § 192. For det fjerde mener vi at voldtektsbestemmelsen allerede er så teksttung at et tiende bokstavpunkt risikerer å svekke den pedagogiske eller allmennpreventive effekt § 192 måtte ha.

Liberi mener at man i stedet kan vurdere å bruke ordet «tvang» i § 192 første ledd bokstav a. Forslag:

Den som a) skaffer seg seksuell omgang ved vold, tvang eller truende atferd (...)

«Tvang» bør kunne tolkes bredt. Bokmålsordboka¹ angir dessuten «ufrihet» som synonym. Ved å bruke begrepet tvang, setter vi gjerningspersonens handling i fokus – fremfor å dvele ved hvorvidt fornærmede samtykket. «Truende adferd» i samme bokstav a vil i mange tilfeller kunne utgjøre tvang, men det kan også tenkes tvangssituasjoner som ikke eksplisitt er truende – men der offeret føler seg ufri og således ikke på noen måte har samtykket til den seksuelle omgangen.

Det er en god tanke at departementet ønsker å klargjøre at bokstav b også oppfylles selv om man i utgangspunktet er fysisk i stand til å motsette seg handlingen, men av ulike årsaker er for redd eller paralyisert til å make det. Vi mener imidlertid at den foreslåtte ordlyden «har særlige vanskeligheter med å motsette seg handlingen» ikke utgjør noen språklig eller innholdsmessig klargjøring sammenlignet med dagens formulering «ute av stand til å motsette seg handlingen».

Liberi foreslår i stedet § 192 første ledd bokstav b slik:

Den som b) har seksuell omgang med noen som er bevisstløs eller av andre grunner — fysisk eller psykisk — er ute av stand til å motsette seg handlingen (...)

Når det gjelder siste del av bokstav d, som handler om å få personer til å ha ufrivillig seksuell omgang med hverandre, mener vi at dagens bokstav c allerede dekker dette. Heller ikke her vet vi om eksempler fra norske domstoler som gjør en ny gjerningsbeskrivelse påkrevet.

¹ <http://tinyurl.com/tvangbokmalsordboka>

Oppsummert for § 192:

- Vurdere å legge til ordet «tvang» i bokstav a.
- Vurdere å skyte inn «fysisk eller psykisk» i bokstav b.
- Beholde bokstav c som i dag.
- Droppe ny bokstav d.

8. Seksuelle overgrep mot barn under 14 år

8.1 All seksuell omgang med barn under 14 år regnes som voldtekt

Barn under 14 år kan ikke gi et strafferettslig gyldig samtykke til seksuelle relasjoner med andre. Selv om det skal lite til for å oppfylle voldsvilkåret i voldtektsbestemmelsen når det er barn involvert, blir seksuell omgang med barn sjelden klassifisert som voldtekt.

I høringsnotatet viser departementet til side 242–243 i ot.prp. nr. 22 (2008–2009):

Yngre barn vil nesten alltid kunne sies å være ute av stand til å motsette seg handlingen fordi de ikke forstår hva som skjer, blir manipulert eller fordi den voksne er i en klart overlegen posisjon fysisk, følelsesmessig og mentalt.

Dette er et godt poeng, men vi minner om at § 195 omfatter veldig mange flere relasjoner enn voksen person og ungt barn. Vi kan tenke oss situasjoner der modne gutter og jenter på 12–13 år eksperimenterer seksuelt med partnere som er noe eldre. Selv om § 195 fjerde ledd angir muligheten for bortfall av straff ved jevnbyrdighet i alder og utvikling, er dette en regel som praktiseres meget strengt. Samtidig vet vi at «kvalifisert seksuell handling» (strl. 2005 § 299 bokstav c) — definert først og fremst som «berøring av nakne kjønnsorganer» i nevnte ot.prp. nr. 22 — vil være nok til å dømme noen for «voldtekt av barn under 14 år». Til sammen utgjør dette en fare for at vi straffer unge tenåringer som voldtektsforbrytere på et svært tynt grunnlag, også i tilfeller der den yngste parten ikke kan sies å ha blitt (grovt) utnyttet. Vi er også bekymret for hva det kan gjøre med en ung person å bli påført identiteten som voldtektsoffer mot sin vilje.

Og selv om et av vilkårene for å kunne dømmes for brudd på § 195 / § 299 er at man er over den kriminelle lavalder på 15 år, må vi anse gjerningen som fullbyrdet også om det er to jevnaldrende 12–13-åringer som utforsker hverandre seksuelt — selv om de naturligvis ikke straffes for handlingen.

På side 27 i høringsnotat gjengir departementet en passasje fra ot.prp. nr. 22 i 2008 der man drøfter hvorvidt manglende samtykke skal inntas i § 192:

Straffebestemmelsene om seksuallovbrudd må gi en effektiv beskyttelse mot seksuelle overgrep. Dette betyr likevel ikke at alle tilfeller av seksuell omgang uten reelt samtykke må defineres som voldtekt.

På side 32 skriver departementet i dag omtrent det samme:

Straffelovgivningen og håndhevingen av den må gi et reelt og effektivt vern mot ufrivillig seksuell kontakt. Dette er imidlertid ikke ensbetydende med at alle tilfeller av ufrivillig seksuell kontakt må klassifiseres som voldtekt.

Og tilsvarende er det ikke påkrevet å klassifisere all seksuell omgang med alle barn under 14 år som voldtekt. Vi er heller ikke kjent med internasjonale forpliktelser som krever så.

Vi minner om at straffeloven av 1902 anga 13 år som aldersgrense i § 195. Først i 1927 ble grensen hevet til 14 år. Danmark har økt straff for overgrep mot barn under 12 år og setter dette i samme kategori som tvang eller trusler. Vår egen kriminallov av 1842 uttrykte at «utugt med Qvinde, som er yngre end tolv Aar, betragtes som forøvet med Vold, om hun end i Gjerningen har samtykket.»

Vi finner det i det hele tatt problematisk å knytte voldtekt til en skarp aldersgrense, men om man skulle gjøre det, må den være lavere enn 14 år. Vi forventer uansett at departementet etter implementeringen av straffeloven av 2005 følger nøye med på hvordan begrepet *voldtekt av barn under 14 år* forstås og benyttes i de nevnte grensetilfellene når dommer for brudd på §§ 299 og 301 etter hvert foreligger.

Liberi ber også departementet om å følge med på hva som skjer i Sverige. I avisen Sydsvenskan² innrømmet tidligere justisminister Thomas Bodström i desember i fjor at innføringen av betegnelsen «våldtäkt mot barn» i 2005 har skapt urimelige utslag lik dem vi har skissert ovenfor.

8.4 Gjeninnføring av barnets alder som objektivt straffbarhetsvilkår i saker om seksuelle overgrep

Liberi mener at barnets alder *ikke bør* være et objektivt straffbarhetsvilkår i saker om seksuell omgang med barn under 14 år.

Departementet viser til to saker der tiltalte hadde brutt § 195, men i stedet ble dømt for § 196 fordi han var tilstrekkelig aktsom i henhold til §195, men ikke § 196. Departementet påpeker at straffen i slike tilfeller blir lavere, da minimumsstraffen for seksuell omgang med barn under 14 år ikke blir utløst.

Det er etter vårt syn et mindre problem at tiltalte dømmes noe mildere enn han objektivt og ideelt sett skulle blitt, enn at han fratras alle muligheter til å utvise aktsom god tro. Det viktigste er at vedkommende blir domfelt. Vi mener derfor at dagens aktsomhetsprinsipper bør beholdes. I det videre mener vi også at § 307 – *krav til aktsomhet om barnets alder* – bør beholdes i den nye straffeloven. § 307 gir domstolene god mulighet til å foreta en skjønnsmessig vurdering av tiltaltes aktsomhet i relasjon til barnets alder.

² <http://tinyurl.com/sydsvenskanbodstrom>

10. Foreldelse

10.1.3 Bør straffansvar for drap være unntatt fra foreldelse?

Liberi er usikker på om det er riktig å oppheve foreldelsesfristen for drap. Vi er ikke kjent med noen drapssaker i norsk historie der man har funnet gjerningspersonen etter 25 år, men på grunn av foreldelsesfristene ikke kunnet dømme ham. Departementet viser heller ikke til noen slike tilfeller. Vi er bekymret for at opphevelse av foreldelsesfristen kan medføre at saker forblir uopklart og at sannheten holdes skjult for alltid. Etter et kvart århundre antar vi også at pårørendes behov for oppklaring og sannhet er viktigere enn straff. Det er naturligvis mulig å oppklare en drapssak etter 25 år, men risikoen for at gjerningsmannen går i graven med sannheten, er enda større. Risikoen for justismord er også nevneverdig.

Vi foreslår subsidiært at foreldelsesfristen for drap kan økes fra 25 år til 30 eller 40 år.

10.1.4 Bør straffansvaret for seksuelle overgrep mot barn foreldes?

Liberi mener at utskutt foreldelsesfrist i henhold til §§ 195 og 196 er en klok regel. Det gir de fornærmede inntil 18 år ekstra til å områ seg. Vi mener også at dagens foreldelsesregler ivaretar en tilstrekkelig balanse mellom offerets behov for tid, den skyldiges behov for å få legge fortiden bak seg og samfunnets behov for å sette sluttstrek. Vi ønsker å fremheve tre hovedmomenter:

1. Foreldelsesfrist som mentalhygiene

Foreldelsesreglene i norsk rett er god mentalhygiene — for alle parter. Staten sier «OK, her setter vi en grense. Nå legger vi det bak oss, herfra går vi videre». Grenser, frister og moderasjon er gode verdier i et sivilisert samfunn. At staten setter en grense, strukturerer vår tilværelse og vår hverdag. Det er grenser for abort, for seksualitet, for barneoppdragelse, for arv — det er øvre eller nedre aldersgrenser for rettigheter og plikter, det er frister og grenser innen medisin, økonomi, juss og skatt. Ingen sentrale områder i samfunnet praktiserer grenseløshet

I debatten om foreldelsesreglene hevder enkelte at fornærmede nærmest skal ha en uinnskrenket rett til å få sin sak opp resten av livet. Hvorfor det? Rettsstaten innebærer at staten har overtatt oppgjøret mellom lovbrøyer og fornærmet. Det er ikke lenger en privatsak. Det er altså ikke kun fornærmedes behov alene som skal være styrende, men samfunnets behov for en total avveining og balanse.

2. Vanskeliggjør mellommenneskelige relasjoner

Enkelte overgrepsofre ønsker hevn og straff. De fleste ønsker først og fremst å bli sett og hørt. Å få en anerkjennelse for sine lidelser. De aller fleste har primært et behov for å bli trodd, få sannheten frem og få en innrømmelse og unnskyldning fra personen som krenket dem. Hva innebærer en opphevelse av foreldelsesfristen i så måte?

Det er ikke vanskelig å forestille seg at et foreldelsesfrislipp vil gjøre det vanskelig, og i mange tilfeller helt umulig, å få sannheten frem og oppnå forsoning. Sett at overgriper etter mange år ønsker å ta initiativet til et oppgjør. Han ønsker å be om unnskyldning og få tilgivelse. På grunn av den livslange trusselen om straff, vil han kanskje ikke tørre det. Også motsatt: Sett at fornærmede ønsker å forsones, ta et oppgjør og å tilgi. Hvordan skal den skyldige våge å ta imot en utstrakt hånd når han vet at han alltid vil risikere straff? Hvordan skal partene kunne stole på hverandre?

Dersom en sak blir henlagt hos politiet og partene ikke klarer å nærme seg hverandre for et privat oppgjør, hva har vi da oppnådd? En evigvarende straffetrussel er et brudd på vår humane rettstradisjon, og det gir et samfunn basert på frykt og mistillit. Restitusjon er avgjørende for alle involverte.

3. Prosessuelle hensyn

Gamle saker vil være tidkrevende, dyre og kompliserte å etterforske. Er det etisk riktig å prioritere dem? Hvilke saker skal da eventuelt da nedprioriteres? I politi- og justissektoren er det en kontinuerlig kamp om knappe ressurser. Dersom det blir tilført friske midler, er det etisk akseptabelt å bruke dem på disse gamle sakene når vi vet at nye saker står i kø hos politi og domstoler? Hva med svake bevis, få eller ingen vitner, ord mot ord, svekket hukommelse — kort sagt faren for justismord? Har vi glemt hva som skjedde i Bjugn godt *innenfor* foreldelsesfristene?

Restorative justice

Dersom foreldelsesfristene blir endret, anbefaler vi sterkt at alt som går ut over dagens frister på 10, 15 og 25 år, tas med restorative justice (gjenopprettende rett). Her har justisdepartementet en gyllen anledning til å vise at de mener alvor med sin satsning på alternative oppgjør. Vi viser til departementets st.meld. nr.37 (2007–2008) «Straff som virker», der restorative justice er godt forklart på side 160:

Restorative justice er basert på tre hovedprinsipper: 1. Samfunnets reaksjon på en kriminell handling bør bidra til å gjenopprette så mye som mulig av den skaden offeret har blitt utsatt for. 2. Gjerningspersonen bør forstå konsekvensene av sine handlinger og bli oppfordret til å ta ansvaret for dem. 3. Offeret skal få anledning til å fortelle gjerningspersonen direkte hvilke konsekvenser den kriminelle handlingen har hatt for ham/henne, å stille gjerningspersonen spørsmål og deretter sammen med gjerningspersonen finne den beste måten for gjenoppretting av skaden.

KRÅD-seminar

22. oktober 2009 ble det arrangert et seminar om restorative justice i regi av Det kriminalitetsforebyggende råd (KRÅD) i Gamle Logen³, der blant andre daværende justisminister Knut Storberget deltok med stor entusiasme:

³ <http://tinyurl.com/kradkonf2009>

Vi ser et system som har brukt de samme løsningene i hvertfall i 150 år (...) Og samtidig er det på dette området vi har endret oss minst. Det må vi gjøre noe med! (...) Mange vanskelige saker med vanskelige relasjoner krever en helt annen reaksjon, ikke minst for offerets del. Jeg blir ofte beskyldt for å være de kriminelles beste venn, men hvis det innebærer å innføre reaksjoner som virker og reduserer tilbakefall og i tillegg gjør det bedre for offeret, ja, så er jeg de kriminelles beste venn.

Restorative justice – erfaringer

Ambisiøse ord fra justisministeren! En annen gjest var kriminolog, dr. Heather Strang. I sin rapport «Restorative justice: The evidence⁴» viser hun til forskning på gjenopprettende rett.

A review of research on restorative justice (RJ) in the UK and abroad shows that across 36 direct comparisons to conventional criminal justice (CJ), RJ has, in at least two tests each:

- substantially reduced repeat offending for some offenders, but not all;
- doubled (or more) the offences brought to justice as diversion from CJ;
- reduced crime victims' post-traumatic stress symptoms and related costs;
- provided both victims and offenders with more satisfaction with justice than CJ;
- reduced crime victims' desire for violent revenge against their offenders;
- reduced the costs of criminal justice, when used as diversion from CJ;
- reduced recidivism more than prison (adults) or as well as prison (youths).

Tradisjonell strafferett

Dersom departementet mot formodning velger å ikke benytte seg av restorative justice i saker der foreldelsesfristen er utløpt, men gå for konvensjonell strafferett, ber vi om at man subsidiært kan:

- oppheve foreldelsesfristen for § 195, § 195 annet ledd eller § 195 annet ledd bokstav c. Foreldelsesfristen for § 196 oppheves ikke.

⁴ http://www.iirp.edu/pdf/RJ_full_report.pdf

Siden dagens straffelov ble vedtatt i 1902, har vi satt et markant skille mellom § 195 og § 196, med tanke på straffenivå, aktsomhetskrav, minimumsstraff og alvorlighetsgrad. Vi minner også om at 14 og 15 år er en like vanlig seksuell lavalder i Europa som 16 år er.

- I straffeloven av 2005 oppheves foreldelsesfristen for § 301 (eventuelt også §§ 299 og 303). Foreldelsesfristen for § 302 oppheves ikke.

Til slutt vil nevne at vi gjennom mediene er kjent med at opposisjonen presser på for å få gjennom hastevedtak for enkelte av forslagene i denne høringen. Vi vil i den anledning anmode justisdepartementet om å gjøre en grundig jobb med proposisjon L, og vi forventer at komiteen gjør det samme med innstilling L.

Mads Wam Schneider, Liberi, juni 2013